

Geliş Tarihi : 04.01.2024
Kabul Tarihi : 19.02.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1414689>

Diken, H. A. (2024). Tarihi ve kültürel yönleriyle eski Türklerdeki halk ekonomisi faaliyetlerine genel bir bakış. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 154-170. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1414689>

TARİHİ VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE ESKİ TÜRKLERDEKİ HALK EKONOMİSİ FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Hasan Ali DİKEN¹

ÖZ

Eski Türklerde cereyan eden halk ekonomisi faaliyetlerinin tarihi ve kültürel bakımlardan incelenmesi elzemdir. İlgili duruma paralel olarak, bu çalışmada, Eski Türklerle dair halk ekonomisi pratikleri; Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin hüküm sürdükleri devirler ve sahalar göz önüne alınmak suretiyle; tarihsel ve kültürel geri planlarda işlenmeye çalışılacaktır. Bahse konu minvalde, Hunlardan Göktürlere; Göktürklerden de Uygurlara kadar süregelen kimi örneklerden hareketle, halk ekonomisinin Eski Türkler arasındaki sosyokültürel ve sosyoekonomik yapıyı belirleyici ve yönlendirici nitelikleri ele alınacaktır. Sonuç itibarıyla, *normatif ekonomi* olarak tanımlanmakla beraber, alternatif bir ekonomi modelini teşkil eden ve halkbilimi çalışma kadrosunun önemli başlıklarından birini meydana getiren *halk ekonomisi* mefhumunun Eski Türklerle yansımaları noktasında genel bir değerlendirmeye gidilecektir. Bu kapsamda; Eski Türklerle özgü bir biçimde oluşan, gelişen, yerleşen ve yayılan geleneksel ekonomi anlayışı; eldeki mevcut örneklerle bünyesinde öne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Halk ekonomisi, Türk halk ekonomisi, Eski Türkler, Eski Türk kültürü.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, h.ali.diken@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5948-4255>

Date Received : 04.01.2024
Date Accepted : 19.02.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1414689>

Diken, H. A. (2024). Folk economy activities in old Turks with historical and cultural aspects. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(23), 154-170. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1414689>

FOLK ECONOMY ACTIVITIES IN OLD TURKS WITH HISTORICAL AND CULTURAL ASPECTS

Hasan Ali DİKEN²

ABSTRACT

It is essential to analyze the folk economy activities that took place in the Old Turks from historical and cultural points of view. In this situation, this article analyzes the folk economics practices of Old Turks, considering historical and cultural backgrounds of Hun, Gokturk, and Uighur states, focusing on their influence on socio-cultural and socio-economic structure with reference to some examples from the Huns to the Gokturks and from the Gokturks to the Uighurs. Consequently, the *folk economy* (although defined as *normative economy*), constituting one of the important titles of folklore study staff and as an alternative economic model in folklore studies, will be evaluated based on Old Turks' understanding of traditional economy, emphasizing its unique development, settlement, and spread in a way specific to the Old Turks.

Keywords: Folklore, Folk economy, Turkish folk economy, Old Turks, Old Turkish culture.

² Asist. Prof. Dr., Erzincan Binali Yildirim University, Faculty of Science and Letters, h.ali.diken@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5948-4255>

Giriş

Halk ekonomisi, halkın; geleneksel usullere başvurmak suretiyle oluşturduğu ve geliştirdiği alternatif bir ekonomik sistemdir. Bu sistem, tarihsel zemin açısından bakıldığı zaman, dünyadaki hemen her medenî millet tarafından devreye sokulmuştur. Aynı durum, şüphesiz, Türk milleti için de geçerlidir. Zira Türk milleti de kendi tarihî ve kültürel çevresi içerisinde bazı halk ekonomisi uygulamalarını hayata geçirmiştir. Dolayısıyla *Türkistan* veya *Orta Asya* olarak nitelendirilen geniş bir sahaya hükmeden Türklere, ilk halk ekonomisi uygulamalarının, zaman eksenli sıralamalarına göre; *Anav*, *Kelteminar*, *Afanesyovo* (Abakan), *Andronovo*, *Karasuk*, *Tagar* ve *Taşlık* olarak yedi kolda toplanan Orta Asya'nın en eski kültürlerinden intikal ettiği kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Eski Türk kültürünün, Türkistan'daki bu en eski kültürler üzerine bina edildiğini belirtmekte yarar vardır. Bu konuyla ilgili bir şekilde, Türklerin, esasen; ilk yerleşim yerlerinin malum coğrafya olduğu ve dünyanın öteki yerlerine bu coğrafyadan yayıldıkları eskiden beri bilinmektedir (Koca, 2017, s. 2). Bu bağlamda, Türkler, göç ettikleri diğer coğrafyalara; kendi ekonomik yaşam kalıplarını da taşımışlardır.

Bilindiği gibi, tarihsel süreç itibarıyla, Eski Türk devletlerinin Orta Asya coğrafyasındaki varlıkları; buraya Türkistan adının verilmesinde etkili olmuştur. Mevzubahis çerçeveye dönük olarak, Türkler, Orta Asya'da keşfedilen söz konusu en eski kültürlerden devraldıkları sosyokültürel ve sosyoekonomik hayat prensiplerini; gittikleri her havzada geliştirerek sürdürmüşlerdir. Türkistan'daki arkeolojik, etnografik, folklorik ve tarihî amaçlı kazılara istinaden tespit edilen bu en eski kültürleri bakıldığında; Eski Türklere atfedilen bir kısım karakteristik özelliklere dair kimi çıkarımların yapılabileceğini dile getirmekte yarar vardır. Bu ifadelerden hareketle; medeniyetleri meydana getiren kültürel değerlerin teşekkül ve tekâmül etme süreçlerine zemin hazırlayan *coğrafi çevre*, *insan unsuru* ve *cemiyet* (topluluk) (Kafesoğlu, 1998, s. 26) faktörlerinin; bir millete ait iktisadî bünyeyi de şekillendirdiklerini belirtmek gerekmektedir. Türk milleti, içinde doğup büyüdüğü Türkistan sahasına çeşitli şekillerde damgasını vuran bir millet olma vasfına sahiptir. Bu damga vurma süreci dâhilinde, hiç şüphesiz, geleneksel iktisat kuralları da mevcuttur.

Türkistan'da gün ışığına çıkarılan başlıca buluntu örnekleri, Eski Türklerin, kendilerine özgü bir geleneksel ekonomi düzenine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla malum buluntular, artık Türklere ait kültür hayatının tasvir edilebilir noktalara ulaştığını gözler önüne sermiştir (Ögel, 1984, s. XIII). Bu tasvir edilebilirliğe, halk ekonomisi faaliyetlerini de katmak mümkündür. Zira ilk başta *toplayıcılık*, *avcılık*, *hayvancılık*, *ziraat* ve benzeri etkinlikler vasıtasıyla ortaya çıkan halk ekonomisi uygulamalarının Türkistan'daki mevcudiyetini; Türk halk ekonomisinin başlangıç örnekleri arasında saymak olasıdır. İlgili durumdan hareketle, Türkistan'da cereyan eden bu iktisadî hareketliliğin; halk ekonomisi faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmesi elzemdir. Nitekim Türk kültür ve medeniyet tarihi ekseninde, halk ekonomisine dair birtakım örüntülere de şahit olunduğunu ifade etmek lazımdır. Bu örüntüler, temel olarak, halka ait üretim mahsullerinin niteliğini ortaya koyan bir geleneksel ekonomi düzenini içermektedir.

Orta Asya'nın malum en eski kültürlerinden hemen sonra, Eski Türk kültürünün geldiğini vurgulamakta fayda vardır. Dolayısıyla bu yönde vuku bulan iktisadî hayatın, Eski Türkler eliyle daha ileri boyutlara taşındığını dile getirmek gerekir. İlgili hususun bir sonucu niteliğinde, Türklerin Orta Asya kültür tarihindeki rollerinin önemi açık ve net olarak anlaşılmaktadır (Koca, 2017, s. 1). Bahse konu istikamette, Eski Türklere ait halk ekonomisi pratiklerinin tarihsel ve kültürel yönleri, ana hatlarıyla ortaya konulmalıdır. Zira Eski Türklerin geleneksel bağlamı ekonomik yaşam serüvenlerini; kimi yazılı kaynaklar vasıtasıyla tetkik etmek muhtemeldir. Bu sayede, Eski Türklerdeki halk ekonomisi uygulamalarına yönelik olarak bir kısım çıkarımların yapılabileceği aşikârdır. Nitekim Eski Türklerin hayat buldukları Türkistan sahasında, *kültür yaratıcı* bir tarafı da olan halk ekonomisi unsurunun tarihsel ve kültürel açılarından izahı büyük bir önem arz etmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamaların paralelinde, bu çalışmada, Eski Türklerin halk ekonomisi faaliyetleri; Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinin hâkimiyetleri göz önünde bulundurulmak suretiyle; tarihî ve kültürel bakımlardan ele alınmaya çalışılacaktır. Malum hususun devamında, söz konusu devletlerin hüküm sürdükleri devirler ve coğrafyalar dikkate alınarak, Eski Türklerin geleneksel ekonomik yaşam süreçleri ortaya konulacaktır. Dolayısıyla Eski Türk iktisadî yaşamına dair belli başlı çıkarsamalar yapılacaktır. Bu bağlamda, *normatif ekonomi* adıyla anılan ve halkbilimi çalışma kadrosunun önemli başlıkları arasında kabul edilen *halk ekonomisi* kavramının Eski Türklere sirayeti noktasındaki belli örnekler istikametinde, genel bir değerlendirmeye gidilecektir. İlgili değerlendirme bağlamında ise Hunların, Göktürklerin ve Uygurların geleneksel ekonomilerine; belli başlı örneklerle eşliğinde dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Hun, Göktürk ve Uygur Devletlerinde Halk Ekonomisi Faaliyetleri

Türk kültür tarihi itibarıyla, bilhassa Hunlardan itibaren, Eski Türklerin; kendilerine komşu konumunda bulunan diğer kavimlerle yaptıkları ticarî amaçlı alışveriş uygulamalarında, sıklıkla mübadeleye başvurduklarının altını çizmek gerekmektedir. Bu durumun bir devamı olarak, Eski Türkler; kendi tarihsel süreklilikleri içerisinde, kendi maddî gereksinimlerine binaen hareket etmişlerdir. Nitekim Eski Türkler, münasebette buldukları komşu kavimlere; konserve et, deri, kösele, kürk ve benzeri hayvansal ürünleri verip; bu ürünlerin karşılığında, komşu kavimlerden başlıca tarımsal ürünleri almışlardır (Kafesoğlu, 1998, s. 325). Malum alışverişlerde, şüphesiz, Eski Türklerin; *göçerevli* bir kültürel yapıyı benimsemeleri en önemli etkenlerden biri olmuştur. Zira Eski Türkler, ekonomik yönden, hayvancılığa dayandırdıkları göçerevli bir hayat tarzını ilke edinmişlerdir. Dolayısıyla ilgili kültürel yapı gereği, Türkler, kendilerine özgü olarak inşa ettikleri halk ekonomisi etkinliklerinde; öncelikle *beslenme* gereksinimlerini gidermeye yönelik bir yol çizmişlerdir. Bahse konu minvalde, halk ekonomisinin en önde gelen *değiş tokuş* prensibi, Eski Türklerin; ekseriyetle *devlet* temelli iktisadî kalkınmalarında büyük bir etki yaratmıştır.

Asya (Doğu) Hunları, Göktürkler ve Uygurlar Çin'le; Avrupa (Batı) Hunları ise Bizans'la takas usulüne dayalı bazı ilkelere istinaden, bir kısım ticaret mekanizmaları oluşturmuşlardır. Bu kapsamda, Türk ülkelerine; Çin ülkesinden pirinç, ipek, ipekli kumaş ve hububat; Bizans'tan da diğer kimi ihtiyaç maddeleri ithal edilmiştir. Söz konusu ithalatın

karşılığında, Türk ülkelerinden Çin ve Bizans ülkelerine belli başlı hayvansal ürünler ihraç edilmiştir. Dolayısıyla kavimlerin karşılıklı olarak belirledikleri maddiyat nesnelere dair birtakım eksiklikler bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır (Kafesoğlu, 1998, s. 325-326). İlgili bağlamda saptanan kimi ihtiyaç maddeleri, Türk sosyal ve toplumsal yaşam alanlarının ayrılmaz parçaları arasında yer almıştır. Bu konunun, esasen; devletler arası diplomatik ilişkiler bağlamıyla, Göktürk Abideleri'nde dolaylı olarak sunulduğunu ifade etmekte yarar vardır. Nitekim Göktürklerin altıncı kağanı olan Tengri Kağan'ın, babası Bilge Kağan adına 732 yılında diktirdiği Bilge Kağan Abidesi'nin kuzey yüzünde; Bilge Kağan'ın ağzından ilgili hususa dair aşağıdaki ifadelere yer verdiği görülmüştür:

t(a)bg(a)ç : bod(u)n : s(a)bı : süçig : (a)gısı : yımşak : (e)rm(i)ş : süçig : s(a)b(ı)n : y(e)mş(a)k (a)gın : (a)r(ı)p : ır(a)k bod(u)n(u)g : (a)nça y(a)gutir : (e)rm(i)ş. (Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) yumuşak imiş. Tatlı sözlerle (ve) yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(larda yaşayan) halkları böylece (kendilerine) yaklaştırırlar imiş.) (Tekin, 2006, s. 20-21).

Bilge Kağan; sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel açılardan Türk milletini Çinli milletine karşı uyanık olmaya davet ederken; aslında Türklerin o dönemki geleneksel ekonomik aktivitelerine de bir bakıma vurgu yapmıştır. Zira Bilge Kağan, Türkler ile Çinliler arasında cereyan eden mübadele ticaretine, *ipek* ve *ipekli kumaş* söylemleriyle dolaylı bir göndermede bulunmuştur. Nitekim kendi tebaasına bir *nutuk* edasıyla seslenen Bilge Kağan'ın malum ifadeleri, Türk milletinin, kendisine komşu olan öteki milletlerle karşılıklı olarak gerçekleştirdiği değiş tokuş faaliyetlerinde kullandığı iktisadî amaçlı ürünlerin bir dökümü niteliğindedir. Bu durum ise şüphesiz, Eski Türklerin halk ekonomisi pratiklerini ortaya koyan bir neticedir. İlgili şekilde, Eski Türkler, çoğunlukla göçerevli veya yarı göçerevli hayvancılığa (Ögel, 1978/1, s. 38-39) bağlı bir yaşam biçimine istinaden; yerleşik kavimlerle olan karşılıklı ürün değişimlerini, kendi kültürel yapılarından hareketle belli bir çizgiye oturtmuşlardır.

Eski Türklerin geleneksel ekonomi faaliyetleri; karşılıklı değişim unsurlarına dönük bir zemin etrafında, kendi kültürel yaşam kalıplarına uygun olarak şekillenmiştir. Mevzubahis düzlemde, Eski Türklerle ait iktisadî faaliyetlerdeki denkliğin asıl nesnesini, bir giyim-kuşam malzemesi olan *ipek* gibi önemli birtakım ihtiyaç maddelerinin meydana getirdiğini belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla ihtiyaç duydukları nesnelere karşılama için, Eski Türkler, at ve koyun gibi başlıca hayvanlardan elde ettikleri kendi üretim maddelerinin fazlasını; kendilerine komşu olan öteki milletlerdeki üretim maddelerinin fazlasıyla takas ederek, Türk halk ekonomisinin ana omurgasını tayin etmişlerdir. Bu ana omurga itibarıyla, bilhassa at ve koyun, Göktürklerin; doğrudan doğruya tabiattan elde ettikleri üretim ve tüketim dâhilindeki iktisadî kaynaklarının başında gelmiştir (Falay, 2017, s. 34). Söz konusu eksende, Eski Türkler, at ve koyun sürüleriyle iç içe yaşamlarının avantajlarını değiş tokuş faaliyetlerinde sıklıkla kullanmışlardır. Malum doğrultuda, hayvansal gıda maddeleri, Türk halk ekonomisini belirleyen ve yönlendiren unsurların başında gelmiştir.

Eski Türk kültüründe, kağanların en aslî görevlerinden biri, kendilerine tabi olan halkın geçimini temin etmek olmuştur. Dolayısıyla Eski Türk kağanları, kendi yönetimleri altında yer alan halkı, herhangi bir ayırım gözetmeksizin; maddî refah bakımından yükseltmeyi ve yüceltmeyi amaçlamışlardır. Nitekim Eski Türk yöneticilerine göre, halkı

ekonomik bakımdan zengin kılmak, makam ve mevki hususlarının devamlılığı açısından hayati bir önem ihtiva etmiştir. Bu durumun, özellikle Göktürk Kağanlığı itibarıyla öne çıkarıldığını belirtmekte fayda vardır. Zira Göktürk Abideleri'nden anlaşıldığına göre, Türk hükümdarları, komşu devletlerin hükümdarlarıyla belli ticarî anlaşmalar yapmışlardır. Nitekim Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında, Türkler ile Çinliler arasında yapılan bu ticaret anlaşmalarına değinildiği gözlemlenmektedir (Cabacı, 2021, s. 1608). Bu bünyeye yönelik olarak, Göktürk kitabelerinin, Eski Türk iktisadiyatına dair mühim atıflara yer verdiğinin altını çizmek lazımdır. Söz konusu durum, Kül Tigin yazıtının güney yüzünden alıntılanan aşağıdaki ifadelerle sabittir:

Bunça yirke tegi yoritdım. Ötüken yışda yig idi yoq ermiş. İl tutsıq yir Ötüken yış ermiş. Bu yirde oluruq Tabdaç budun birle tüzültüm. Altun kümüş işgidi qutay bungsuz anca birür. (Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor.) (Ergin, 2011, s. 4-5).

Bilge Kağan, Türk ülkesi ile Çinli ülkesi arasındaki ticarî ilişkilerden bahsetmiştir. Bu minval üzere, Bilge Kağan'ın, Türkler ile Çinliler arasında vuku bulan ticaret etkinliklerde; altın, gümüş, ipek ve ipekli kumaş gibi başlıca değiş tokuş unsurlarına değindiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira malum ifadelerde, Türk milleti ile Çinli milleti, bazı iktisadî ortaklıklar kurmuşlardır. Söz konusu ortaklıklarda ise muhtemelen Türkler tarafından Çinlilere verilen kimi hayvansal ürünler karşılığında, Çinliler tarafından Türklere verilen birtakım madenî eşyalar ve kumaş parçaları büyük birer rol oynamıştır. Bu ifadelere ek olarak, Bilge Kağan'ın, İpek Yolu için ve para yerine geçen değerli madenlerden sayılan altın ve gümüş için; Çin ülkesi ile belirli iktisadî anlaşmalar yaptığı açık ve net olarak gözler önüne serilmiştir (Cabacı, 2021, s. 1609). Ayrıca burada, bilhassa adını Çin'de üretilen ipekten alan ve Çin'den başlayarak Asya'yı boydan boya geçip, son raddede Akdeniz kıyılarında son bulan *İpek Yolu*'nun o dönemki öneminin ortaya konulduğunu da belirtmekte yarar vardır.

Eski Türkler, komşuluk kurdukları diğer milletlerle olan ekonomik münasebetlerini *elçilik* düzeyinde de sürdürmüşlerdir. Bu durum, şüphesiz, Türk ülkeleri ile yabancı ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin iktisadî boyutunu ortaya koyan nedenlerin başında gelmektedir. Yine bahsedilen duruma mukabil, Eski Türklerin, kendilerine komşu olan milletlerin ülkelerine belli ticaret kervanlarıyla birlikte gittikleri de bilinmektedir. Bu doğrultuda, özellikle Çinliler ile ekonomik ilişkilerin düzeltilmesi amacıyla, Çin'e elçilerin gönderildiğine dair bazı emarelere rastlamak mümkündür. Malum hususa istinaden, Eski Türk hükümdarlarının, yönetimini ele aldıkları devletleri iktisadî bakımdan bayındır kılmaya çalıştıklarını ve halkın refahını düşündüklerini dile getirmek olasıdır. Dolayısıyla Eski Türk yönetim anlayışının bir gereği olarak, Türk kağanları için, ülkenin ve milletin ekonomik rahatlığı her şeyden önce gelmiştir. Nitekim ilgili mevzu, Bilge Kağan yazıtının kuzey yüzünden alıntılanan aşağıdaki ifadelerle izah edilmiştir:

ötük(e)n : y(e)r : o[l](u)r(u)p [(a)rk(ı)ş] : tirk(i)ş : ıs(a)r : n(e)ñ bu[ñ(u)g yo]k : ö[tük(e)n y]iş : ol(u)rs(a)r : b(e)ñgü [il tuta ol(u)rt(a)ç]ı s(e)n. (Ötüken ülkesinde oturup (buradan) kervanlar gönderirsen, hiçbir derdin olmaz. Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedersin.) (Tekin, 2006, s. 46-47).

Türkler ile Çinliler arasında cereyan eden ticarî faaliyetlerin belli bir düzen içinde yürütüldüğü görülmektedir. Bu eksende, Bilge Kağan, *Ötüken* merkezli olarak, Türk ülkesinden Çin ülkesine birtakım ticaret kervanlarının yollandığına dair kimi söylemlere yer vermiştir. Malum hususun bir sonucu niteliğinde, Türk-Çinli ilişkilerinin iktisadî menfaatler doğrultusunda da ilerlediğinin vurgulanması lazımdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu, milletin ekonomik refah yönü düşünülürken, ilgili vaziyetin Ötüken çevresinde gerçekleşmesinin elzemliğidir. Çünkü bu yazıtlarda, Göktürk devletine *başkentlik* yapan Ötüken; dağlarıyla ve ormanlarıyla, Türklerin en önemli yaşam sahası olarak betimlenmiştir. Dolayısıyla Ötüken'in terk edilmesi durumunda, devletin ve milletin iktisadî bağımsızlığının yanı sıra, siyasal ve kültürel bağımsızlığının da tehlikeye gireceğine dönük bir telkinde bulunulmuştur. Bu şekilde, Türk milletinin, kendi kültürünü ve medeniyetini; ancak başkent Ötüken'de tesis edebileceğine yönelik bir atfı yapılmıştır. Aksi halde milletin; sosyal, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel çerçeveler itibarıyla; ağır darbeler alacağına ilişkin bir telmihte bulunulmuştur.

Orhun Yazıtları'nda, halk ekonomisine ilişkin olarak dile getirilen diğer kimi ayrıntılara da yer verildiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim Türk kültür ve medeniyet tarihinin en temel yazılı kaynaklarından biri olan bu kitabelerde, hayvancılık faaliyetiyle beraber, halk ekonomisinin esasını vücuda getiren avcılık faaliyetine dair bir kısım vurgular yer almaktadır. Zira Tonyukuk kitabesinin güney yüzünde; geyik ve tavşan gibi birtakım av hayvanlarından bahsedilmektedir. İlgili husus; “Kiyik yiyü tabışgan yiyü olturur ertimiz.” (Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk.) (Ergin, 2011, s. 66-67) açıklamasıyla ortaya konulmuştur. Bu açıklamanın akabinde, Eski Türklerin, kendi tarihsel bütünlükleri içerisinde; halk ekonomisi pratiklerinden yalnızca biri olan avcılık faktörünü önemsediklerinin belirtilmesinde fayda vardır. Burada, esas itibarıyla, Türklerin beslenme faaliyetlerine bir göndermede bulunulduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla halk mutfağının veya geleneksel mutfak kültürünün, halk ekonomisini biçimlendirici bir etken olarak dikkat çektiğine dair bir çıkarım yapmak kuvvetle muhtemeldir.

Eski Türklerin tarihsel ve kültürel yaşam süreçlerinden hareketle, bozkır coğrafyasındaki koşullar gereği; Türk halk ekonomisinin esas belirleyicisi olarak, *hayvancılık* faktörünü göstermek mümkündür. Zira hayvancılık, yüksek kesimlerde *aylacılık* faaliyetlerini yürüten Türk milletinin ev ve aile ekonomisini destekleyici bir mahiyet sergilemiştir. Dolayısıyla hayvancılık, Eski Türkler için, en temel geçim kaynağı olarak kayda geçmiştir. Eski Türklerin, kendi yaşam sahaları dâhilinde yetiştirdikleri hayvanların başında; maddî açıdan yüksek getirilere sahip olan at, koyun deve, keçi ve sığır sürüleri gelmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 350). Bu durumun paralelinde, Eski Türk kültürünü şekillendiren faktörlere istinaden, ailelere ait hayvan sürülerinin çokluğu; toplumsal zeminde iktisadî refahın ve maddî zenginliğin başlıca göstergeleri arasında kabul görmüştür. Bahsedilen zemine mukabil, hayvansal besinler, Eski Türklerin yaylak ve kışlak olarak belirledikleri göçerevli yaşam düzenlerinin halk ekonomisi sistemindeki *karşılıklık* ilkesine yön veren tutumlarını da ortaya koymuştur.

Eski Türklere ait halk ekonomisinin tarihî ve kültürel geri planına bakıldığı zaman, temel eksende, Türk aileleri; kendi geçim standartlarını yaratmak ve bu standartlara dair gereksinimlerini gidermek amacıyla, *canlı hayvan* alım satımına ağırlık vermişlerdir. Bu

istikamette, Türklerdeki yaylacılık faaliyetinin, bilhassa hayvancılık unsuruna dayalı olarak teşekkül ve tekâmül ettiğini vurgulamak gerekmektedir. İlgili mevzunun bir devamı olarak, canlı hayvan pazarlamacılığının yanında, Eski Türkler; kendi üretimleri olan ihtiyaç fazlası et, deri, yün ve benzeri bir kısım hayvansal ürünleri mübadele yoluyla değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla Türkistan bozkırlarındaki *göçerevli hayvancılık* (Çobanoğlu, 2012, s. 985) faktörünün; Türkler eliyle asırlarca sürdürüldüğü ve böylece geleneksel ekonomiye büyük katkılar sağladığı bilinen bir gerçektir. Bu durum, hayvanlardan elde edilen üretim maddelerinin, belirlenen ihtiyaçlar ölçüsünce mübadele yönteminde sıklıkla kullanıldığını belgeleyen bir altyapıyı meydana getirmiştir. Zira hayvansal gıdalar, Eski Türklerin günlük beslenme gereksinimlerini gidermekle birlikte; bahse konu doğrultudaki Türk yeme-içme kültürünün temel niteliğini tayin eden bir içeriğe de sahip olmuştur.

Bilindiği gibi, kültür, bilhassa aynı coğrafyalarda yaşayan insanların birlikteliklerini sağlayan bir gelenekler bileşkesidir. Bu sebeple, kültürel faktörler, “önemsiz birer ayrıntı” olarak ele alınamazlar (Benedict, 1971, s. 33). Bahse konu kapsamda, bozkır kültürünün temelini teşkil eden ekonomi bileşenlerinin başında yer alan hayvancılığın da belli ihtiyaçlar doğrultusunda geliştiği görülmüştür. İlgili hususu takiben, Eski Türklerdeki bozkır yaşamının en önde gelen unsurlarından biri olan hayvancılık meşgalesi, ekseriyetle *besicilik* üzerine kurulmuştur. Söz konusu zeminin akabinde, Eski Türklerin, üzerine en fazla eğildikleri halk ekonomisi uygulaması; *besi hayvancılığı* olarak bilinmektedir. Bu bağlamda, *göçerevli bozkır* (Çobanoğlu, 2012, s. 983) hayatının şartları neticesinde, Eski Türk halk ekonomisinin; özellikle besiciliğe dönük bir çatı altında ilerlediğinin altını çizmek lazımdır. Çünkü besicilik, Türklerin yayla yaşamlarının önemli bir bölümü olarak Türk kültür tarihindeki yerini almıştır.

Bilindiği gibi, halk ekonomisi, ilk olarak; sırasıyla *yeme-içme* ve *giyim-kuşam* ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu ihtiyaçlar, bilhassa bozkır yaşamının sürekliliğini temin eden faktörlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla bu ihtiyaçların karşılanmasında, hayvancılık faaliyeti en etkili rolü üstlenmiştir. Nitekim hayvanlardan elde edilen çeşitli beslenme ve giyinme ürünleri, bozkır kavimlerinin *olmazsa olmazları* olarak kabul edilmiştir. Aynı durumun Türk kavmi için de geçerli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira kurganlardan çıkarılan bulgulardan anlaşıldığına göre, Türklerin çok erken denilebilecek bir dönemde, temeli hayvan besiciliğine dayanan *yarı göçebe* bir hayat sürdürdükleri anlaşılmaktadır (İlgen, 1999, s. 104). Bilhassa küçükbaş hayvanlardan sağlanan beslenme ve giyinme ürünleri, Türklerdeki bu yarı göçebe hayatı gözler önüne seren unsurların başındaki halk ekonomisi pratiklerinin birer dökümü olarak ön plana çıkmıştır.

Bütün konargöçer toplumlar; kendilerine has bir biçimde belirledikleri beslenme, giyinme ve barınma öğelerini; büyük ölçüde kendileri üretmişlerdir. Türkler de malum konargöçer toplumların başında yer almaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, Eski Türkler; başta Çinliler olmak üzere, komşuluk yaptıkları diğer bazı yerleşik toplumlardan aldıkları tahıl ve bakliyat gibi bir kısım gıda ürünlerini; kendi üretim maddeleri olan süt, yoğurt, peynir, kaymak ve benzeri başlıca hayvansal ürünlerle takas yoluna gitmişlerdir. Bahsedilen eksende, Eski Türk devletleri, takas yöntemi aracılığıyla; ekonomik yönden önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Dolayısıyla pratiğe dökülen takas usulünün doğal bir

sonucu olarak, Türk devletlerini meydana getiren Türk boyları da bu durumdan büyük oranda istifade etmişlerdir. Bu kapsamda, Eski Türk kültürünü şekillendiren ekonomi anlayışı itibarıyla, yönetenlerden yönetilenlere kadar hemen hemen her kesimin refaha kavuşması amaçlanmıştır. İlgili eksene dönük olarak ise Türk ülkelerinin iç ve dış merkezli değiş tokuş etkinliklerinde, karşı tarafa sunulabilecek özellikteki üretim maddelerinin kalitesi üzerinde durulmuştur.

Eski Türk halk ekonomisindeki *karşılıklılık* ilkesine bağlı olarak gelişen üretim ve tüketim mekanizmalarında, değiş tokuş ürünlerinin nitelikleri ve denklikleri mutlaka göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumun paralelinde, Eski Türkler, ürünlerin münderecatına göre hareket etmek kaydıyla; kendi ihtiyaç unsurlarını saptama yoluna gitmişlerdir. İlgili bağlamda, Eski Türkler, devlet ve millet olarak; maddî zenginliği bir *beka meselesi* gözüyle görmüşlerdir. Mevzubahis bünye içerisinde, Eski Türklerin, büyük birer iktisadî istiklale ve hürriyete kavuştukları bilinmektedir (Diyarbakirli, 1972, s. 33). Örneğin, Eski Türklerin ekonomik manadaki servetlerini; genellikle koyun sürüleri, at sürüleri (yılıklar), deve sürüleri ve hatta sığır sürüleri teşkil etmiştir. İlgili maddî servetler ise belli bir düzene göre işletilmiştir. Zira at, binek (binit) aracı; deve ise taşıma vasıtası (yüklet) olarak kullanılmıştır (Sümer, 1972, s. 42). Bu şekilde, at insanlara; deve de eşyalara hitap eden birer ulaşım aracı olarak hizmet görmüştür. Dolayısıyla Eski Türklerin seyahat ve lojistik altyapıları, binek hayvanlarının özelliklerine uygun olarak düzenlenmiştir.

Eski Türklerde cereyan eden geleneksel ekonomik sistem, kendi içinde belli bir bütünlüğe sahip olmakla birlikte, bu yöndeki istihsal mekanizması geniş bir çevrede hareket alanı bulmuştur. Bu kapsamda, Eski Türklerdeki ekonomi yönetimi, temel olarak dört ana unsur çerçevesinde teşekkül ve tekâmül etmiştir. Bu ana unsurlar; avcılık, sürü sahipliği (hayvancılık), çiftçilik (tarım) ve zanaat (sanayi) olarak sıralanmaktadır (Ziya Gökalp, 2018, s. 333). İlgili unsurlar, şüphesiz, ilk halk ekonomisi faaliyetlerinin de ortaya çıkış noktasını teşkil etmektedir. Bahsedilen düzlemde, Eski Türkler, daha önce de dile getirildiği gibi; göçerevli hayvancılık modeline bağlı olan *köylü-yaylacı* bir yaşam prensibini benimsemişlerdir (Ögel, 1978/1, s. 38). Söz konusu yaşam prensibi doğrultusunda ise Eski Türkler, tabiatın getirilerini her daim kendi iktisadî yaşam süreçlerinde uygulamaya koymayı öğrenmişlerdir. Nitekim köylü-yaylacı bir yaşam ilkesi dâhilinde, halk ekonomisine bağlı olarak teşekkül ve tekâmül eden faaliyet alanlarının daha da genişletildiğini belirtmekte yarar vardır. Çünkü malum yaşam ilkesinin neticesinde, ürün çeşitliliğine dayalı olarak, Eski Türklere ait ev ve aile ekonomilerinin temeli sağlamlaştırılmıştır.

Köylü-yaylacı hayat kapsamında, Eski Türklerdeki halk ekonomisi uygulamalarının, daha ziyade hayvansal üretimden kaynaklandığının ifade edilmesinde yarar vardır. Zira avcılık ve hayvancılık faktörleri, zamanla ziraat ve zanaat kollarının oluşumunda büyük etkilere sahip olmuştur. Örneğin, avcılık ve hayvancılık öğelerinden elde edilen birtakım üretim maddeleri; sonraki süreçlerde *çiftçilik*, *dericilik*, *saraçlık*, *nalbantlık*, *rençberlik* ve benzeri geleneksel mesleklere birer zemin hazırlamıştır. Malum meslekler; şüphesiz halk ekonomisini belirleyen, yönlendiren, destekleyen ve şekillendiren birer içeriğe de tekabül etmektedir. Geleneksel meslekleri, temel itibarıyla, bir kısım sosyal normların önünü açan bir düzlemde değerlendirilmek muhtemeldir. Söz gelimi, sosyal normlardan yalnızca birini

temsil eden âdetler, malum konuya dâhil edilebilen bir nitelik sergilemektedir. Nitekim bir toplumun tamamını alakadar eden âdetler olduğu gibi, çeşitli mesleklerin kendilerine özgü âdetleri de vardır (Örnek, 2016, s. 177). Dolayısıyla bu yöndeki âdetler, mesleklerin gelenekleşmesinde mühim roller üstlenmektedir. Bu husus ise meslek kollarını içine alan bir *gelenek kültürünün* var oluş sürecini hızlandırmıştır.

Tarihsel ve kültürel açılarından bakıldığında, hayvanları meralarda *açık otlatma* usulüne göre besleme faaliyetinin Eski Türklerden ileri geldiğini vurgulamakta yarar vardır. Bu tekniğin yanı sıra, ahırlarda *kapalı besleme* usulüne ilişkin bir besicilik modeli de Türklerce geliştirilmiştir. Söz konusu model, şüphesiz, hayvancılığı destekleme maksadını taşıyan ileri tarım yöntemlerine bağlı bir unsur olarak Türk halk ekonomisindeki yerini almıştır. Malum oluşum, gelişim, değişim ve dönüşüm faktörleri; hiç şüphesiz, dünya üzerinde tarih sahnesine çıkan köylü-yaylacı bütün milletlerin de uygarlık seviyelerini içine almaktadır. İlgili şekilde, her medenî millet gibi, Türk milletinin de kendi ekonomik gelişim çizgisinde; bu seviyeleri takip etmek suretiyle, konargöçer hayvancılığı *yaylak* ve *kışlak* hayatı olarak çift yönlü bir zemine oturttuğunu vurgulamak gerekmektedir. Dolayısıyla malum hayat seyrinin sonucunda, Eski Türklerin maddî olanakları gittikçe genişlemiştir.

Türkistan veya Orta Asya bozkırlarındaki en eski kültürel sahalara istinaden, kendi yayılma alanları içerisinde, Türkler; çok erken dönemlerden itibaren hayvancılığa ve tarıma yoğun bir ilgi gösterdikleri için; avcılığı zamanla bir *eğlence* faktörü olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla avcılık, Eski Türkler arasında, bir tür *spor etkinliği* olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu nedenden dolayı, avcılık, Eski Türklerin *ikincil* bir unsur olarak belledikleri aktiviteler arasına katılmıştır. Ancak yakın zamanlara kadar, doğal şartlara verdikleri zorunlu tepkiler sonucunda, Yakutlar (Sahalar) başta olmak üzere; Sibiry'a'da ikamet eden kimi Türk topluluklarının *avcı gruplar* olarak hayatlarını idame ettirdikleri de bilinen bir gerçektir (Koşay, 1939, s. 25). Hatta bugün bile, Eski Türk kültüründen gelen bir özellik olarak, Türkistan sahasındaki Türklerin; avcılık mesleğini bazı törensel pratikler içerisinde sürdürdükleri bilinen bir gerçektir.

Avcılık, Türk boylarının, geçmişten bugüne aktardıkları *kültür yaratıcı* bir alan olarak da bilinmektedir. Bu durum, bilhassa Oğuzların geleneksel yaşam etkinliklerinde varlığını hissettirmektedir. Zira Eski Oğuz Türklerinde, hanlar veya beyler düzeyindeki bazı kimselerin; boş vakitlerini avlanmakla geçirdikleri, dolayısıyla kendilerine göre bir kültürel ortam yarattıkları bilinmektedir (Sümer, 1972, s. 410). Bununla beraber; Kırgızların, Türkmenlerin ve Kazakların; yırtıcı kuşları kullanarak gerçekleştirdikleri avcılık etkinliği, oldukça rağbet gören bir spor dalı olması hasebiyle, Eski Türk kültüründen iletilen bir alışkanlık olarak, bugünkü Türkistan Türkleri tarafından hali hazırda sürdürülmektedir. Nitekim bugün için, artık bir *boş zaman etkinliği* olarak değişen ve dönüşen avcılık etkinliği; folklorun *eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme* işlevini (Bascom, 1954, s. 343) yürüten bir zemine oturtulmuştur. İlgili mevzuyu, halk ekonomisi faaliyetlerine dayanan geleneksel bilginin atalar döneminden bugüne intikal etmesinin bir neticesi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Tarihsel arka plan kültürü bakımından, Türklerin, balıkçılık faaliyetiyle de uğraştıklarını belirtmekte yarar vardır. Bu durumun akabinde; Don, İdil (Volga), Yayık

(Ural) ve Tuna başta olmak üzere; bazı büyük nehirlerin havzalarında yurt tutan bir kısım Eski Türk boylarının; geçmişlerinden bugünlerine dek balıkçılığa aşina oldukları yönünde kimi tespitler mevcuttur (Koşay, 1939, s. 26). Zira Türkçede de yer eden belli başlı balıkçılık terimleri, malum hususun birer özeti niteliğindedir. Ayrıca Macarcadaki balıkçılığa ait başlıca terimlerden bir bölümünün, takriben binlerce yıl önce Türklerden geçtiği saptanmıştır (Besli, 2010, s. 316). Yine Türklerin, Hunlardan (Avrupa Hunları) itibaren, Grekler'le (Yunanlılar) temasa geçerek; Akdeniz ve Ege kıyılarında deniz balıklarına verilen yeni isimleri tarihî süreçte öğrendikleri de bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, balıkçılığa ait Yunanca terimlerden bir kısmının Türkçeye geçtiği görülmüştür. Nitekim barbunya, çiroz, kefal, palamut, lüfer, çipura (çupra) gibi başlıca balık adları; bu durumu özetlemektedir (Yağbasan, 2010, s. 381). Dolayısıyla halk ekonomisi etkinliklerinden biri olan balıkçılığın, Eski Türkler arasında tanınan bir yönünün olduğunu dile getirmekte fayda vardır.

Türkler, kendi tarihsel bütünlükleri içerisinde; hayvancılık, avcılık, balıkçılık ve benzeri halk ekonomisi unsurlarının yanı sıra; ziraata da önemli ölçüde yer veren bir millet kimliğini kazanmıştır. Bu mevzunun mukabilinde, Türklerin, dünyadaki en eski çiftçi milletlerden biri oldukları varsayılmaktadır. Nitekim tarihî eksende, Uygurların hâkimiyet kurdukları bugünkü Doğu Türkistan coğrafyasında rastlanılan sulama kanalları vasıtasıyla, tarlalardan yüksek oranda verim alındığı bilinmektedir. Dolayısıyla Uygur devletinin egemenlik kurduğu devri içine alan coğrafi çevrede, adına *karız* denilen geleneksel sulama yönteminden hareketle; ilk büyük şehirlerin kurulduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan, tarihî zemine paralel olarak, Macarların; tarımsal etkinlikleri Türklerden öğrendikleri de düşünülmektedir. Zira Macar dilindeki tarıma ait kelimelerin geneli, bu dile Türk dilinden geçmiştir. Bahse konu kelimeler ise Türkçenin en eski dil kalıntıları olarak kabul edilmektedir (Koşay, 1939, s. 27). Bütün bu açıklamalar, şüphesiz, halk ekonomisinin Eski Türklerden itibaren öne çıkan mahiyetini ve ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Türkler, ziraat hususunda yetkin bir toplum olmalarının beraberinde, fethettikleri yerlerin halklarını ve savaştıkları milletlerin esirlerini; kendi tarlalarında çalıştırma yolunu seçmişlerdir. Malum açıklamalara ek olarak, Türklerin, ziraat tecrübeleri ekseninde severek ettikleri ve tükettikleri tarım ürünlerinin başında *darı* gelmiştir. Nitekim Roma İmparatorluğu'na tabi olan kimi elçilerin, Avrupa Hun İmparatorluğu'nu ziyaretleri sırasında, kendilerine Hunlar tarafından sunulan *darı lapası* ve *medus* (darıdan yapılan bir çeşit bal şarabı) ile *kamum* (biraya benzeyen bir çeşit alkollü içki) gibi bazı yeme-içme maddelerine dair kelime hazinesi (Ahmetbeyoğlu, 2014, s. 37); ilgili durumu kanıtlamaktadır. Bu minvalde, Eski Türkler, kendilerine has bir biçimde vücuda getirdikleri yeme-içme kültürlerine birtakım yeni gıda maddelerini de eklemek kaydıyla; halk ekonomilerini giderek geniş bir sahada icra etmişlerdir. Dolayısıyla Eski Türk yönetim sistemi eliyle, Türk halkının geleneksel mutfak kültürü; Türk halk ekonomisi etkinliklerini belirleyici, yönlendirici, destekleyici ve biçimlendirici bir seviyeye ulaştırılmıştır.

İlgili çerçevede, Macar topraklarına kadar ulaşan Hun Türklerinin en çok rağbet ettikleri geleneksel yemekler, darı kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu bağlamda, darının, Macar sahasına; Kuman Türkleri (Kıpçak Türkleri) kanalıyla sokulduğu belirtilmektedir (Vardan, 2018, s. 207). Ayrıca darı, Türkiye'nin bazı bölgelerinde *mısır* olarak tanımlanırken; Macaristan'da, mısırın daha küçük taneli bir türü olmasına rağmen, *iri taneli*

süt mısırı veya *çerezlik mısır* anlamına gelmemektedir. Zira Türkler, darıyı, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre; ikinci ayda ekip, dokuzuncu ayda biçmekle beraber, genellikle yiyecek ve içecek (şarap) imal etmek amacıyla kullanmışlardır (Eberhard, 1996, s. 67-68). Bu izahlara ek olarak, Bulgarların da birkaç çeşit buğday türünü yetiştirdikleri bilinmektedir. Nitekim Avrupa'ya, Cilalı Taş Devri'nde (Neolitik Dönem); tarımı, Asya'dan Türklerin getirdiğine dair birtakım iddialar ileri sürülmüştür (Koşay, 1939, s. 23). Bahsedilen düzleme dönük olarak, Orta Asya'nın en eski kültürlerinde tarımsal faaliyetlerin yapıldığına dair bir kısım buluntuların ortaya çıkarılması, ilgili durumu kanıtlayıcı bir nitelik arz etmektedir.

Türkler, ziraatla birlikte, bilhassa hayvan yetiştiriciliğini üstün bir sanat düzeyine yükselten ender milletler arasına katılmışlardır. Bu durum, özellikle Uygurlarda önemli bir gelişme göstermiştir. İlgili doğrultuda, Türkler, eski devirlerden başlamak kaydıyla; hayvancılığa dair iki temel tekniği uygulamaya koymuşlardır. Malum tekniklerden ilki, *irva ıska* olarak adlandırılan bir uygulamadır (Koşay, 1939, s. 27). Bahse konu teknik dâhilinde, Eski Türkler, sahip oldukları hayvan sürülerini sulak alanlara kaydırmışlardır. Dolayısıyla irva ıska yöntemiyle birlikte, Eski Türk toplumu; dere, çay ve nehir gibi akarsu kenarlarında hayvanlarını otlatma yoluna gitmişlerdir. Türklerin, eski dönemlerden itibaren geliştirdikleri tekniklerden ikincisi ise iklim şartlarına göre şekillenen *yer değiştirme* pratiğidir. Söz konusu pratik ise Türkleri yeni mera arayışlarına yöneltmiştir. Hülâsa, bu iki hayvancılık tekniğini takiben, Eski Türkler; ekseriyetle Uygurlardan itibaren, hayvansal üretimden yüksek verim almışlardır. Dolayısıyla da Türk milleti, tarihsel zeminde, hayvan sürüleri yönünden zengin bir millet olma hüviyetini de kazanmıştır.

Tarım hususunda teşekkül ve tekâmül eden ilgili sistemler, şüphesiz, Eski Türk diline yansıyan birtakım kelimelerle de ortaya konulmuştur. Bu minval üzere, Eski Türkçede *tarla* ve *ekin* ile ilgili bir kısım ifadelerin geçtiğini belirtmekte yarar vardır. Zira Eski Türkçedeki *tarıg* (ekin), *tarıgçı* (ekinci), *tarıglag* (tarla), *tarıglan* (ekin sahipliği) (Atalay, 1986/IV, s. 577-578) ve benzeri kelimeler; söz konusu ifadelerle birer örnektir. Ayrıca tarihî kayıtlara göre, Türklerin, bilhassa Hunlardan itibaren; ekme ve biçme işleriyle yakından ilgilendikleri görülmüştür. Malum durumun bir sonucu olarak, Türklerin, tarımı bilen ve bazı tarımsal yöntemleri pratiğe döken bir millet olduklarını dile getirmek gerekmektedir. Yine ekin ve biçin ile ilgili olarak sunulan malum ifadelerin, Uygur Türklerinden itibaren, yazılı metinlerde çokça görülmeye başladığını beyan etmek gerekir (Ögel, 1978/2, s. 2). İlgili husus, hiç şüphesiz, Eski Türklerin; ziraî etkinliklerdeki başarılarını da ortaya koyan sebeplerin başında gelmektedir. Nitekim Orta Asya'nın yüksek düzlüklerindeki sulak alanlara yerleşen Uygur Türkleri, bilhassa Turfan ovasındaki ziraî üretim faaliyetlerini başlatarak, hububat ve bakliyat ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle; Türk halk ekonomisini yönlendiren bir tavır takınmışlardır.

Yine hayvancılık konusunda da oluşan ve gelişen bazı sistemler neticesinde, Eski Türk diline sirayet eden bir kısım kelimelere şahit olmak mümkündür. Nitekim Eski Türkçedeki *takuk* (tavuk), *takuklug* (tavuk sahibi), *sukak* (ak geyik), *yılki* (büyükbaş hayvan veya küçükbaş hayvan), *kāz* (kaz), *tewe* (deve), *sıgır* (sığır), *at* (at, kısrak) (Ercilasun & Akkoyunlu, 2020, s. 561, 696, 818, 835, 848, 873, 972) ve benzeri kelimeler; bahse konu ifadelerle birer örnektir. Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Eski Türklerin; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra, kanatlı hayvancılığı da önemsediklerinin altını çizmekte

yarar vardır. Dolayısıyla Türkler, ahır hayvancılığıyla birlikte; kümes hayvancılığına da yönelmişlerdir. Ayrıca bu kelimeler içerisinde belli av hayvanlarının isimlerinin de bulunması, Türklerin avcılık etkinliklerine karşı tutumlarını gözler önüne seren etkenlerdendir. Zira Türkler, içinde yer aldıkları doğal şartlar gereği, çevrelerinde gördükleri av hayvanlarının etlerinden ve derilerinden sıklıkla yararlanmışlardır. İlgili hususun bir sonucu olarak, avcılıktan elde edilen beslenme ve giyinme ham maddelerini işleyen Eski Türkler, malum ürünleri kendi halk ekonomilerinde kullanmışlardır.

Eski Türkler, ehli hayvanların yanında; kürkleri değerli olan samur, sansar, kakım (kokarca), kunduz, sincap, tilki, kaplan, pars ve panter türünden belli başlı yabancı hayvanları da avlayarak; kendi ev ve aile ekonomileri için alternatif bir maddi gelir kaynağı da yaratmışlardır. Böylelikle Eski Türkler, en mühim maddi zenginliklerinin başında gelen at ve koyun etlerini kendileri için depolamışlardır. İlgili mevzunun bir devamı olarak, Eski Türkler, avladıkları hayvanların belli birer kıymet arz eden kürklerini; genellikle mübadele usulüne göre değerlendirmişlerdir (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 350). Bu bünye içerisinde, Eski Türk toplumu, kendi belirlediği gereksinim unsurlarını; yakın veya uzak çevresinden çeşitli şekillerde temin etmiştir. Bahsedilen çerçeveye ilişkin olarak, yakın çevredeki geleneksel ekonomi faaliyetleri, ekseriyetle *komşuluk ilişkileri* üzerinden yürütülmüştür. Uzak çevredeki geleneksel ekonomi faaliyetleri ise genellikle *tüccarlar* kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece Eski Türkler, kendi halk ekonomisi faaliyetlerini, içinde yaşadıkları çevresel koşullardan hareketle uygulamaya çalışmışlardır.

Halk ekonomisi, *kültür yaratıcı* bir sistemi teşkil etmektedir. Bilindiği şekliyle, halk ekonomisi, ekonomi alanında formasyon (eğitim) sahibi olmayan insanlar tarafından, *sezgi* ve *tecrübe* yoluyla uygulanan geleneksel ekonomi bilgilerinin tamamıdır (Rubin, 2003, s. 157). Dolayısıyla halk ekonomisi, halk nezdinde *alternatif* bir ekonomi modeli olarak öne çıkmıştır. Halk ekonomisine dayalı olarak vuku bulan başlıca pratikler; zamanla sosyal, kültürel, toplumsal, inançsal, siyasal, teknik, teknolojik ve benzeri *mikro kültür* veya *özerk kültür* (Özdemir, 2012, s. 27) alanlarının da ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu minvalde, halk ekonomisi olgusu, hemen hemen her milletin kültürel yaşam sahasına tesir ettiği gibi; Eski Türklerin kültürel yaşam alanlarına da sirayet etmiştir. İlgili doğrultuda, Eski Türkler, kendi dar çevreli ev ve aile ekonomilerini; içinde yaşadıkları sosyokültürel şartlara binaen inşa etmişlerdir. Zira Eski Türkler, ilk yer tuttıkları coğrafyalardaki tabiat getirilerini; kendi karakteristik özellikleri ekseninde iktisadî bakımdan değerlendirmişlerdir.

Bu bağlamda, Türklerin savaşçılık nitelikleri göz önüne alındığında, *silahçılık* ve *okçuluk* gibi savaşı ilgilendiren bir kısım geleneksel mesleklerin de ortaya çıktığı görülmüştür (Ziya Gökalp, 2018, s. 341). Bahse konu meslekler, şüphesiz, Eski Türklerin ekonomik vasıtalarını kültürel açıdan gözler önüne seren bir altyapıyı doğurmuştur. Bu şekilde, kültür kurumunun, ekonomiyle çift yönlü bir ilişki içinde bulunduğunu belirtmekte yarar vardır (Firth, 1927, s. 318), Duruma Türklerin en eski gelenekleri açısından bakıldığı zaman da halk ekonomisi hususunun; Türk tarihine, Türk kültürüne, Türk medeniyetine; kısaca Türk milletinin farklı gelişim evrelerine damgasını vuran temel faktörlerin başında geldiği açık ve net olarak anlaşılabilir. Bu yüzden, kendine özgü bir gelişim seyrine sahip olan Türk halk ekonomisi, özellikle Eski Türklerle has sosyokültürel süreçlerin sosyoekonomik yansımalarını içermektedir. İlgili bağlamı müteakip, kültür ile ekonomi

ilişkisinin sosyal hayatı biçimlendirme süreci, Eski Türk sosyal yaşamını da çeşitli açılardan belli bir kalıba sokmuştur.

Sonuç

Eski Türklerdeki halk ekonomisi faaliyetleri, dünyadaki hemen hemen her milletin tarihsel ve kültürel geçmişinde de görülebileceği üzere; sırasıyla beslenme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarına mukabil bir zemin içerisinde vuku bulmuştur. İlgili bağlamda, Eski Türkler, kendilerine özgü olarak geliştirdikleri halk ekonomisi uygulamaları itibarıyla; ilk başta kendi ev ve aile ekonomilerini destekleyici mahiyetteki avcılık, hayvancılık, balıkçılık ve tarım türünden birtakım sahalara ağırlık vermişlerdir. Söz konusu sahalara istinaden, genellikle konargöçer veya göçrevli bir hayat standardına sahip olan Eski Türklere ait iktisadî etkinlikler, bu yönde belirlenen *ihtiyaç* faktörlerine göre şekillenmiştir. Dolayısıyla Eski Türklerin geleneksel ekonomi düzenleri, Türk kültürünün el verdiği ölçülerde, içinde yaşanılan devirlere ve coğrafyalara paralel olarak belli birer değişim ve dönüşüm sürecinden geçmiştir. Dolayısıyla halk ekonomisi etkinlikleri, Eski Türk yaşamını düzenleyen başlıca kültürel kodlar arasında yer almaktadır. Bu kültürel kodlar etrafında, şüphesiz, kendine özgü olarak teşekkül ve tekâmül eden Türk halk ekonomisinin temeli atılmıştır. Bahsedilen düzlemde ise Türk halk ekonomisi, Eski Türk kültürünün karakteristik özelliklerinden beslenen bir arka plana sahip olarak ilerlemiştir.

Eski Türklerdeki ilk halk ekonomisi faaliyetlerinin, hiç şüphesiz, malum doğrultuda cereyan eden değiş tokuş hareketleriyle başladığının altını çizmek gerekmektedir. Bahse konu değiş tokuş hareketleri ise devletler düzeyindeki bir kısım ekonomi temelli anlaşmalarla mümkün kılınmıştır. İlgili anlaşmaların, bilhassa Göktürk devleti döneminde, Türkler ile Çinliler arasında yapıldığı; Orhun anıtlarındaki kimi bilgiler ve belgeler ışığında ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Türk ülkesinden Çin ülkesine elçilerin ve kervanların gönderildiği vurgulanmıştır. Yine Hunların, Romalı elçilere ikram ettikleri başlıca yiyecek ve içecek ürünleri de Eski Türk halk ekonomisinin birincil dereceden belirleyicileri arasında sayılmıştır. Söz konusu durum, esasen, Eski Türklerin; kendilerine komşu olan diğer kavimlerle gerçekleştirdikleri diplomatik münasebetlerini ortaya koyan nedenlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla halk ekonomisinin, aynı zamanda, Türk diplomasisine yön veren bir özellik sergilediğini de dile getirmekte fayda vardır. Bu istikamet gereğince, Eski Türk devletleri, kendi komşuları konumunda yer alan öteki devletler ile kurdukları diplomatik ilişkilerde; ekseriyetle iktisadî hayatın canlandırılmasına dönük bir tavır takınmışlardır. Mevzubahis tavra binaen, halk nezdindeki ekonomi düzeni de kendine has bir kalıba sokulmuştur.

Diğer taraftan, tarihî süreçte yerleşik hayata tam manasıyla uyum sağlamalarıyla bilinen Uygurların tarımsal etkinlikleri, Eski Türklerin halk ekonomilerini yönlendirici bir içeriğe sahip olmuştur. Nitekim suyun geleneksel usullerle kontrolünü amaçlayan karızları devreye sokan Uygular, bu sayede tarımdan yüksek oranda verim elde etmişlerdir. Bununla beraber, Uygur devletinde, tarımın; hayvancılığa arka çıkan alternatif bir üretim kolu olduğunu da belirtmek lazımdır. Dolayısıyla Uygurlar, tarım ürünlerinden, hayvan besleyiciliğinde sıklıkla istifade etmişlerdir. Bu şekilde, Uygurların, hayvancılığı daha elverişli koşullarda idame ettirdiklerini dile getirmek mümkündür. Söz konusu minval üzere,

Uygur Türkleri, ziraî üretim vasıtasıyla elde ettikleri hububat ve bakliyat ürünlerini; kendi ev ve aile ekonomilerinde değerlendirmişlerdir. İlgili durum ise Uygurların, ekonomik yönden yeterli bir seviyeye ulaştıklarını ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekici hal almıştır. Zira tarım ve hayvancılık etkinliklerini birbirine paralel bir doğrultuda sürdüren Uygurlar, zamanla hayvan besiciliğinde ziraî mahsulleri kullanmayı da öğrenmişlerdir.

Yine Göktürklerin, avcılık vasıtasıyla ürettikleri bazı yeme-içme ve giyim-kuşam malzemeleri ile Hunların balıkçılık aracılığıyla elde ettikleri birtakım deniz ürünleri de halk ekonomisine dair temel özelliğın Eski Türklerle sirayet etme biçimleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Göktürkler, avcılık aracılığıyla, av hayvanlarının etlerinden ve derilerinden sıkça yararlanmışlardır. Ayrıca Göktürklerdeki göçerevli hayvancılık aktivitesinin bir sonucu niteliğinde, üretilen belli başlı hayvansal besinlerin, Eski Türk halk ekonomisini canlandırıcı etkilerde bulunduğuna da bilinen bir gerçektir. Yine bu bağlamda, Eski Türk hükümdarlarının, kendilerine tabi olan halkın maddî bakımdan geçimini sağlamak ve sürdürmek gibi bir vazifeleri de olmuştur. Bu durum ise halkın, içinde yaşadığı devir ve coğrafya unsurlarını esas alarak, kendine has alternatif bir iktisat modeli oluşturduğunu ortaya koymaktadır. İlgili kapsama yönelik olarak, Eski Türkler; *insan*, *zaman* ve *mekân* unsurlarının el verdiği ölçülerde; halk ekonomisi faaliyetlerini belli bir düzene oturtmaya çalışmışlardır.

Halk ekonomisinin Eski Türklerdeki tarihsel gelişim seyrine bakıldığında zaman; ekseriyetle avcılık, hayvancılık, tarım ve benzeri üretim ve tüketim kanallarıyla öne çıkan birtakım geleneksel meslek kollarına da şahit olmak mümkündür. Bu geleneksel meslek kolları, şüphesiz, Eski Türklerdeki sosyokültürel yaşam kalıplarının sosyoekonomik yaşam sürecine yansımalarını içermektedir. Dolayısıyla göçerevli bir kavim olan Türkler arasındaki kimi uygulamalar doğrultusunda, bir kısım geleneksel meslek kollarının teşekkül ve tekâmül ettiğini dile getirmekte yarar vardır. Bu bağlamda; hayvancılık, çiftçilik, nalbantlık ve rençberlik gibi bazı mesleklerin; Eski Türklerdeki gündelik hayatı canlandıran özelliklerinden hareketle yeniden değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bahsedilen çerçeveye yönelik olarak, Türk halk iktisadı, tarihsel ve kültürel yönlerinin akabinde; çok çeşitli cepheler etrafında oluşan, gelişen, değişen ve dönüşen bir değerler sistemini içermektedir. Bu hususu takiben, Eski Türklerle ait halk ekonomisi etkinliklerini, Türk kültür ve medeniyet tarihi bünyesinde dikkatle izlemek lazımdır. Zira geçmişten bugüne aktarılan ortak kültürel değerler sistemi içerisinde; halk ekonomisinin ayrı bir yeri, değeri ve önemi vardır. Nitekim halk ekonomisi faaliyetlerinin, Türk milletine özgü olan birtakım gereksinimlere istinaden, bugün bile artarak sürdürüldüğünü vurgulamakta yarar vardır.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (2014). *Attila'nın sarayında bir Romalı Grek seyyahı Priskos'a göre Avrupa Hunları*. Yeditepe.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2015). İslâmiyet öncesi Türklerde sosyal ve ekonomik yapı. İ. Çapcıoğlu & H. Beşirli (Ed.), *Türk kültürü el kitabı* içinde (ss. 341-366). Grafiker.
- Bascom, W. R. (1954). Four functions of folklore. *The Journal of American Folklore*, 67(266), 333-349.
- Benedict, R. (1971). *Patterns of culture* (5. baskı). Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Besli, E. (2010). *Eski ve orta Türkçe hayvan isimlerinin etimolojisi* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Cabacı, E. (2021). Orhun yazıtlarında halk bilimi unsurları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1601-621. <https://doi.org/10.46868/atdd.161>
- Çobanoğlu, Ö. (2012). Türk mitolojisinde al dini ve okra ilişkisi. Z. Dilek (Ed.), 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları kongresi bildirileri: Tarih ve medeniyetler tarihi* içinde (ss. 981-986). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun sanatı*. Millî Eğitim.
- Duymaz, A. (2018). *Ziya Gökalp: Türk medeniyeti tarihi* (4. baskı). Ötüken Neşriyat.
- Eberhard, W. (1996). *Çin'in şimal komşuları: Bir kaynak kitabı* (N. Uluğtuğ, Çev.; 2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2020). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin* (4. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (2011). *Orhun abideleri* (45. baskı). Boğaziçi.
- Falay, N. (2017). Asya'da eski Türklerin orta çağdaki sosyo-ekonomik yapıları ve yaşamları. S. A. Oktar (Ed.), *Maliye araştırma merkezi konferansları* içinde (ss. 1-43). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi.
- Firth, R. (1927). The study of primitive economics. *Economics*, 21, 312-335.
- İlgen, A. (1999). İslamlık öncesi Türk toplumlarında iktisadi ve içtimai yapı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 97-110.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk millî kültürü* (17. baskı). Ötüken Neşriyat.
- Koca, S. (2017). Eski Orta Asya'da tabiat, iklim ve insan unsuru. *Asya Araştırmaları Dergisi-The Journal of Asian Studies*, 1(1), 1-18.
- Koşay, H. Z. (1939). *Etnografya ve folklor kılavuzu*. Ulusal Matbaa.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde köy ve şehir hayatı (Göktürklerden Osmanlılara)* (C. 1). Kültür Bakanlığı.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş: Türklerde ziraat kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)* (C. 2). Kültür Bakanlığı.

- Ögel, B. (1984). *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi: Orta Asya kaynak ve buluntularına göre* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk halkbilimi* (2. baskı). BilgeSu.
- Özdemir, N. (2012). *Kültür ekonomisi ve yönetimi*. Hacettepe.
- Rubin, P. H. (2003). Folk economics. *Southern Economic Journal*, 70(1), 157-171. <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.2003.tb00561.x>
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-boy teşkilâtı-destanları* (2. baskı). Ankara Üniversitesi.
- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları* (2. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Vardan, N. (2018). *Macaristan'daki Kumanların kültürel hayatı* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yağbasan, M. (2010). Kültürlerarası etkileşim bağlamında Türkçe ve Yunanca'daki ortak sözcüğünün değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 367-388.